

shaxslardan olinadigan daromad solig‘i 15 967,2 mlrd so‘m, Qo‘shilgan qiymat solig‘i 74 045,7 mlrd so‘m, Aktsiz solig‘i 17 478,8 mlrd so‘m, bojxona boji 14 839,6 mlrd so‘m, yer qa‘ridan foydalanganlik uchun soliq 16 290,3 mlrd so‘m, mlrd so‘m etib prognoz qilindi. [2]

Yuqoridagi keltirilgan ma‘lumotlar orqali ko‘rishimiz mumkinki, jismoniy va yuridik shaxslarning soliq yuki sezilarli darajada kamaygan, demak 15,1 trln so‘mdan ortiq mablag‘ aholi turmush darajasining yaxshilanishiga sarflanadi hamda soliq bazasining kengayishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.09.2023 yildagi “O‘zbekiston-2030” strategiyasi to‘g‘risidagi PF-158-sonli Farmoni*
2. *“Фуқаролар учун бюджет: 2023 йил учун тасдиқланган бюджет” ахборот нашри*
3. <https://www.soliq.uz>

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI DAVLAT BUDJETINI SHAKLLANTIRISHDA
JISMONIY SHAXSLARDAN OLINADIGAN DAROMAD SOLIG‘INI
SAMARADORLIGINI OSHIRISH**

Salimov Sherzod Baxtiyorovich
Toshkent Davlat iqtisodiyot Universiteti
Soliqlar va soliqqa tortish katedrasi PhD

Jismoniy shaxslarning daromad solig‘i (JShDS) - bu jismoniy shaxsning daromadidan undirilishi kerak bo‘lgan majburiy to‘lov hisoblanadi. Uni undirish tartibi soliq qonunchiligi bilan belgilanadi va progressiv stavkada tasniflanishi mumkin, ya‘ni soliq to‘lovchining daromadi oshishi bilan uning stavkasi oshadi, yoki proportsional stavkada bo‘lishi mumkin, ya‘ni soliq to‘lovchining qancha daromad olishidan qat‘iy nazar bir xil stavkada bo‘ladi.

Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i byudjetni to‘ldirishning asosiy manbalaridan biri hisoblanadi. Bundan tashqari, uning yordami bilan mamlakatdagi moliyaviy ahvol tartibga solinadi. Hozirgi vaqtda soliq yukini imkon qadar kamaytiradigan yangi soliq sxemalari faol ishlab chiqilmoqda.

Jismoniy shaxslar daromad solig‘i stavkalari, Soliq xizmati ma‘lumotlariga ko‘ra, quyidagicha: O‘zbekiston fuqarolarining ishdan olingan daromadlari 13% va olingan dividendlar bo‘yicha - 5%, tadbirkorlik bilan shug‘ullanadigan boshqa mamlakatlar fuqarolari (nerezidentlar) uchun 10% va olingan dividendlar bo‘yicha - 10% qilib belgilab qo‘yilgan.

2024 yilda jismoniy shaxslardan olinadigan daromad soliqlarining asosiy elementlari bo‘lgan soliq stavkalari, soliqlarni hisoblash va to‘lash tartibi, shu jumladan ShJBPHga 0,1% o‘tkazish, to‘lov muddatlari va hisob-kitoblarni taqdim etish bo‘yicha o‘zgarishlar sodir bo‘lmagan bo‘lsada, unga imtiyozlar berish bo‘yicha ma‘lum o‘zgarishlar bo‘ldi.

Bolalar ta’limi uchun to’lovlarni amalga oshirish uchun imtiyozlarni qo’llashda yosh chegarasi bekor qilindi. Daromad 26 yoshgacha bo’lgan farzandi yoki turmush o’rtog’ining o’qishi uchun yo’naltirilgan bo’lsa, JShDS bo’yicha imtiyoz qo’llanilgan. 2023 yil 1 avgustdan boshlab farzandlar uchun yosh chegarasi bekor qilindi.

Jismoniy shaxsning O‘zbekiston kasbiy va oliy ta’lim tashkilotlaridagi o’qishga yo’naltirilgan daromadiga JShDS solinmaydi :

- o‘ziniki – yoshidan qat’i nazar;
- bola – yoshidan qat’i nazar;
- turmush o’rtog’i(lar) – 26 yoshgacha.

Jismoniy shaxslarning daromadlari qimmatli qog’ozlarni sotib olishga yo’naltirilganda imtiyozlar taqdim etiladi. Quyidagilarga yo’naltirilgan jismoniy shaxslarning daromadlariga JShDS solinmaydi:

- ushbu korxonalar xodimlarining aksiyaga egalik qilish rejasi doirasida aksiyalarni sotib olish – ularning oylik maoshidan ko’p bo’lmagan miqdorda va aksiyalarni ommaviy taklif qilish paytida unga tenglashtirilgan to’lovlar;
- mahalliy fond bozorida chiqarilgan qimmatli qog’ozlarni sotib olish uchun shaxsiy investitsiya hisobi. Bunda quyidagi shartlar bajarilishi kerak:
  - soliq solinmaydigan daromad soliq davrida jami MHEKMning 100 baravaridan oshmasligi kerak;
  - to’lovlar o’sib bormaydigan tartibda va shartnoma muddati boshlangan kundan boshlab 12 oy davomida bir martalik to’lovlarni to’lamaslik sharti bilan to’lanadi.

Aksiyalar bo’yicha dividendlar, shuningdek xo’jalik jamoalarining obligatsiyalari bo’yicha foizlarni to’lashda JShDS bo’yicha imtiyozning amal qilish muddati uzaytirildi. Soliq kodeksining 483-moddasida 2022 yil 1 apreldan 2024 yil 31 dekabrgacha bo’lgan davrda jismoniy shaxslarning aksiyalar bo’yicha dividendlar va xo’jalik jamiyatlari obligatsiyalari bo’yicha foizlar tarzidagi daromadlari JShDSdan ozod etilishi nazarda tutilgan edi. Mazkur imtiyoz 2028 yil 31 dekabrgacha uzaytirilgan.

Yakka tartibdagi tadbirkorlar uchun JShDS stavkalari indeksatsiya qilinmoqda 2024 yil 1 fevraldan boshlab qat’iy belgilangan miqdorda soliq to’lovchi yakka tartibdagi tadbirkorlar uchun soliq stavkalari 10 foizga indekslanadi. Masalan, Toshkent shahrida oziq-ovqat va nooziq-ovqat mahsulotlari chakana savdosi bilan shug’ullanuvchi yakka tartibdagi tadbirkor 2023 yilda – 825 000 so’m tolagan bo’lsa, 2024 yilda oyiga 907 500 so’m to’laydi.

«Izlanish va rivojlantirish» (R&D) markazlari uchun ijtimoiy soliq stavkasi 1%ni tashkil qiladi. 2024 yil 1 yanvardan 2027 yil 1 yanvargacha «Izlanish va rivojlantirish» (R&D) markazlari uchun ijtimoiy soliq stavkasi 1 foizni tashkil qiladi. «O‘zbekiston-2030» strategiyasida elektrotexnika, mashinasozlik, to’qimachilik, kimyo, qurilish materiallari, metallni qayta ishlash, geologiya, energetika, bio-texnologiya, oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash, transport va

logistika kabi yo‘nalishlarda «Izlanish va rivojlantirish» (R&D) markazlarini tashkil etish nazarda tutilgan.

JShDS stavkalarini belgilash iqtisodiy faol aholining ham, davlatning ham manfaatlariga ta'sir qiladi. JShDSining asosiy vazifalari: davlat byudjetining daromad qismini shakllantirish, daromadlarni differentsiallashtirish muammosini yumshatish, aholi daromadlarini adolatli tarzda qayta taqsimlash va ularning ijtimoiy himoyasini ta'minlash.

JShDS tizimining faoliyati bugungi kunda ushbu tizimning samaradorligi va soliq to'lovchiga nisbatan ijtimoiy adolat o'rtasidagi optimal muvozanatga kelish qiyinligi bilan murakkablashadi. Boshqacha qilib aytganda, daromadlarning adolatli qayta taqsimlanishini ta'minlay oladigan soliq stavkalariga erishish kerak. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini hisoblash jarayonida soliq to'lovchilarning manfaatlariga etkazilgan zararni maksimal darajada kamaytirish bilan jamiyat tabaqalanishini kamaytirishga erishish kerak.

To'g'ri soliqqa tortish tizimi real sharoitda shaxsiy daromad solig'i to'lovchilari o'zlarining bevosita ehtiyojlarini to'langan soliqlar miqdori va olingan daromadlar o'rtasidagi parallel to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik bilan qondirsagina mumkin bo'ladi. Davlatimiz soliq tizimini o'zgartirish zarurati paydo bo'ldi, bu esa fuqarolar daromadlarini adolatli soliqqa tortish konsepsiyasini yaratishni taqozo etadi. Bunday holda, jahon tajribasini va davlat va soliq tizimlarining o'ziga xos to'plangan xususiyatlarini hisobga olish kerak.

Fuqarolar daromadlarining keyingi tabaqalanishiga yo'l qo'ymaslik uchun ko'plab tadqiqotchilar - olimlar va soliq mutaxassisleri bir tekis soliq shkalasidan keyingi foydalanish maqsadga muvofiq emas degan pozitsiyani egallaydilar. Mualliflarning fikricha, u 21-asrning boshida o'z vazifasini bajarib bo'lgan va fuqarolar daromadlarini soliqqa tortishning progressiv tizimiga o'tish zarur.

Shaxsiy daromad solig'i tizimining faoliyati butun mavjud bo'lgan davrda hech qanday tub o'zgarishlarga duch kelmadi. Biroq, so'nggi bir necha yil ichida biz ko'proq va tez-tez daromad solig'i tartibini o'zgartirishga chaqiruvchi tashabbuslarni eshitdik. Bunday o'zgarishlardan biri yagona soliq stavkasidan progressiv shkalaga o'tish bo'lishi mumkin. Ushbu chora eng samarali bo'ladi va agar daromad miqdoriga qo'llaniladigan soliq stavkasi to'g'ri hisoblangan bo'lsa, jamiyat tabaqalanishining qisqarishiga va davlat g'aznasini to'ldirishga olib keladi. Aks holda, keskin o'zgarish mamlakatdagi sarmoyaviy muhitni silkitib, fuqarolar daromadlarining soyaga tushishiga olib kelishi mumkin.

Progressiv shkalani qo'llashda soliqqa tortilmaydigan minimumni ajratish va qo'llash kerak. Ushbu chora joriy etilgandan keyin byudjet yo'qotishlari mumkin, ammo ular boylarning daromadlariga soliq stavkalarini oshirish orqali qoplanadi. Bunday amaliyot rivojlangan mamlakatlarda mavjud bo'lib, soliq to'lamaydigan minimal miqdor tegishli davlatda yashash narxidan kelib chiqqan holda hisoblanadi. Aholining sog'lom turmush tarzini ta'minlash maqsadida eng kam miqdor jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'iga tortilmasligi mantiqan to'g'ri. Shuningdek, biz rozi bo'lgan ko'plab mualliflar soliq to'lovchilarga

beriladigan standart soliq imtiyozlari miqdorini yashash minimumi miqdorida oshirishni taklif qilmoqdalar.

Bugungi kunga kelib JShDS soliq tizimi islohotlarni amalga oshirishni talab qiladi, bu esa byudjetga ko'proq mablag'lar tushishini, shuningdek, soliq adolatliligini ta'minlaydi.

Hozirda dunyoning ko'p davlatlarida davlatida jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i progressiv stavkada, ya'ni o'sib boruvchi stavka, olinadi. Progressiv stavkani afzallik tomoni jismoniy shaxslarni daromadi oshib borgan bilan, soliq stavkani qiymati ham oshib boradi.

Rossiya Federatsiyasida o'rnatilgan 13% daromad solig'i stavkasi boshqa rivojlangan mamlakatlardagi shunga o'xshash stavkalarga qaraganda ancha erkindir. Misol uchun, AQShda fuqarolar uchun maksimal daromad solig'i stavkasi 31%, Frantsiyada - 54%, Daniyada esa bu ko'rsatkich 63% ni tashkil qiladi. Bizning fikrimizcha, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ini hisoblash va to'lash tartibi yanada takomillashtirishni taqozo etadi. Soliq imtiyozlari va soliq imtiyozlarini shakllantirish, ulardan foydalanish hamda bir qator boshqa masalalarga e'tibor qaratish o'rinlidir.

Shunday qilib, biz quyidagi xulosaga kelishimiz mumkin: progressiv soliqqa tortish shkalasini joriy etish jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortishda adolatlilik tamoyilini amalga oshirish va jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i hisobiga mamlakat byudjet tizimiga tushumlarni sezilarli darajada oshirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *O'zbekiston Respublikasining "Soliq kodeksi" (yangi tahriri), 2019-yil 30-dekabr.*
2. *Jo'rayev A.S., Safarov G'.A., Meyliyev O.R. Soliqlar va soliqqa tortish (II Qism) / Darslik. - T.: 2019. - 263 b.*
3. *Niyazmetov I. "F.SH.SHAMSUTDINOV, SH.F.SHAMSUTDINOV Soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish orqali soliq tizimi barqarorligini ta'minlash" mavzusidagi doktorlik dissertatsiyasi Avtoreferati. T.: BMA, 2018.-70*
4. *«Yangi O'zbekiston» gazetasi. 28.08.2021.*

DAVLAT-XUSUSIY SHERIKCHILIGI VA O'ZBEKISTON TA'LIM TIZIMIDA UNING QO'LLANILISHI TAHLILI

Bozorov Shuhrat

Bank-moliya akademiyasi magistranti

Oxirgi yillarda tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratib berilmoqda. Buning natijasida qo'shimcha ish o'rinlari yaratilib aholining turmush darajasi yaxshilanmoqda. Tadbirkorlikning oqilona yo'lga qo'yilishi hududning iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishiga turtki bo'ladi. Shu boisdan tadbirkorlikning huquqiy asoslarini yaratib berish davr talabi bo'lib qolmoqda.

Shundan kelib chiqib davlat xususiy sherikchilik asosida tadbirkorlik subyektlari faoliyatini kengaytirish katta ahamiyat kasb etadi. Shu o'rinda